

УДК 378.015.31:[7:316.77]-047.22

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Л.М.Онофрійчук

Анотація. У статті розглянуто особливості і проблеми підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва до естетично-комунікативної діяльності, показана необхідність удосконалення системи їхнього навчання.

Ключові слова: процес спілкування, компетентність, естетично-комунікативна компетентність.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы и особенности подготовки будущих учителей музыкального искусства к эстетической коммуникативной деятельности, показана необходимость усовершенствования системы обучения.

Ключевые слова: процесс общения, компетентность, эстетическая коммуникативная компетентность.

Annotation. In this article considered features and problems in training of future teachers of music art to aesthetic and communicative activity. The content of the article shows the need to improve their education systems.

Keywords: process communication, competence, aesthetic communicative competence.

Постановка проблеми. За Концепцією загальної середньої освіти, шкільний вектор, спрямовуючись у площину цінностей особистісного розвитку, зумовлює необхідність пошуку шляхів для підвищення якості навчально-виховного процесу. На сучасному етапі мистецька освіта зорієнтована на створення сприятливих умов для художньо-творчої самореалізації і саморозвитку особистості. Опанування досягнень світової культури відбувається у процесі активної діяльності, різних способів пізнання мистецтва, за допомогою яких здійснюється художньо-естетичний і загальний розвиток особистості. Поглиблене пізнання різновидів мистецтва у контексті гуманістично-особистісного розвиваючого підходу до навчально-виховного процесу активізує естетичне сприйняття художньої картини світу.

Внаслідок цього актуальною стає проблема естетико-комунікативного підходу до опанування системою художніх цінностей, розвитку індивідуальності та оригінальності естетичного мислення, умінь на емоційно-чуттєвому рівні передавати високі людські почуття, думки і мрії.

Особлива роль належить в цьому процесі вчителю, який виступає не тільки в ролі вихователя, але й партнера по спілкуванню, психотерапевта, тобто людини, яка допомагає школярам жити в гармонії з навколишнім світом та з самими собою.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний стан розвитку психолого-педагогічних досліджень пропонує широкий спектр визначення поняття «комунікація» як одного з видів професійних умінь учителя. Аналіз психолого-педагогічних досліджень (А.С.Базилевська, С.І.Батракова, О.Ф.Бондаренко, П.В.Галахова, М.Л.Єрастов, А.С.Золотникова, В.А.Кан-Калик, А.С.Карпов, О.О.Леонтєв, та ін.) дає підстави стверджувати, що педагогічне спілкування забезпечує система комунікативних умінь, якою повинен оволодіти майбутній учитель. Осмислення результатів аналізу досліджень О.О.Леонтєва, Ф.М.Рахматуллової та А.Т.Курбанової, Г.А.Китайгородської, В.О.Кан-Калика дозволяє встановити елементи системи комунікативних умінь. На думку О.О.Леонтєва, педагог повинен володіти: вольовими якостями (уміннями управляти своєю поведінкою); якостями уваги (спостережливість, гнучкість); уміннями соціальної перцепції, уміннями розуміти (адекватно моделювати особистість учня, його психічний стан); уміннями презентувати себе у спілкуванні з учнями; мовленнєвими та немовленнєвими уміннями [2, с. 34].

Поняття комунікативної компетенції увійшло в науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д.Хаймзу [8]. У сучасних дослідженнях пропонуються різні визначення комунікативної компетенції, тобто: як рівня сформованості міжособистісного досвіду для функціонування у певному

суспільстві (Т.О.Вольфовська); як спроможності людини здійснювати спілкування на рівні багатокомпонентної динамічної цілісної мовленнєвої діяльності, на характер якої можуть впливати різноманітні фактори (О.П.Петрашук); як здатності координувати взаємодію окремих її компонентів для забезпечення ефективності комунікації (В.М.Топалова).

На основі аналізу наукової літератури щодо комунікативної компетенції, ми визначаємо це поняття як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність специфічних предметних умінь та навичок і особистісних, професійних якостей.

А.Первушина розглядає комунікативно-риторичні уміння як синтез трьох взаємопов'язаних конституентів – мисленнєвого, мовленнєвого і комунікативного, що дозволяє виділити поетапні підходи до риторичної діяльності «думка-слово-дія» і сучасні вимоги до її організації та здійснення. Мисленнєвий компонент спрямований на розвиток творчого образного та словесно-логічного мислення. Слово – не тільки форма вираження думки, але й засіб її удосконалення і оформлення. Комунікативна дія спрямована на досягнення взаєморозуміння між мовцем і аудиторією [4, с.9]. Автором підкреслюється, що риторичні уміння набувають статусу інструменту, засобу виховання, соціальної допомоги, соціальної підтримки та захисту всіх категорій населення, що звертаються та потребують кваліфікованого втручання фахівця.

Сутність психологічного сприйняття твору мистецтва можна звести до співпереживання особистістю художнього образу, співвіднесеного з тими життєвими труднощами і настановами, в перетворенні яких вона відчуває потребу [1, с.42-45].

Останнім часом педагогіка мистецтва збагатилася науковими працями вітчизняних учених (Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Ростовський, О.Щолокова), в яких значна увага приділяється естетико-комунікативним аспектам професійної діяльності майбутнього вчителя, який має здатність розуміти та відтворювати твори музичного мистецтва не тільки на рівні елементарних знань та умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування.

На думку Г.Токаревої, естетичне спілкування повинно бути насичене інформацією про красу, прекрасне і поєднувати в собі як естетичний, так і художній елементи: образне відображення об'єктивного світу; нове бачення його; художньо-естетичне осмислення; актуалізацію особистості художника в процесі творчості [3].

Отже, естетико-комунікативна компетенція вчителя повинна виходити з естетичної потреби учня у красі, пробуджуючи бажання пізнавати засоби виразності різних видів мистецтва, формувати уміння спілкуватись з ним через різноманітні чуттєво-інтелектуальні операції.

Таким чином, на основі аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що проблема формування естетично-комунікативної компетенції досить багатоаспектна й неоднозначна.

Мета статті – дослідити особливості формування естетично-комунікативної компетенції майбутніх вчителів музичного мистецтва і накреслити основні шляхи удосконалення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Спілкування виступає тим внутрішнім механізмом, завдяки якому здійснюється процес розвитку, передачі культурного досвіду від покоління до покоління, що є неможливим поза спілкуванням людей. Педагогічний аспект спілкування розглядається як вмотивована комунікативно-пізнавальна діяльність, спрямована на здобуття, засвоєння та передачу певної інформації.

Естетично-комунікативний компонент має духовно-практичний характер; ним створюється ефект спілкування, тобто своєрідний двобічний зв'язок, який має своєю метою сприяти встановленню контакту, швидкому залученню до спілкування, активізації самовідчуття і збереження його впродовж усіх занять. Сучасні дослідники Б.Г.Ананьєв, А.А.Бодалев, Г.М.Андрєєва та ін. вважають, що вся різноманітність функцій спілкування між людьми складається з таких завдань: 1) повідомлення інформації; 2) пізнання в процесі спілкування особистості іншої людини; 3) встановлення творчої взаємодії у спілкуванні.

На думку С.Раппопорта, художньо-творчий аспект спілкування забезпечує виконання чотирьох функцій: інформативної (інформування глядача про результати авторського пізнання та оцінку дійсності); сугестивної (виклик певних емоцій та почуттів); організаційної (спрямування особистості на сприйняття твору та розуміння його виховної суті); технологічної, призначеної для забезпечення формування особистісних умінь у художньо-творчій діяльності [6, с.179].

Але визначення цих функцій має умовний характер, тому що в реальній музично-педагогічній практиці вони існують як єдине ціле і забезпечують досягнення найвищих творчих результатів.

Як елемент естетичного, музичне виховання спрямовано на формування загальної музичної культури людини. Його найважливіша мета полягає в підвищенні мистецького розвитку дітей різного

віку, формуванні емоційної чутливості, здатності розуміти і глибоко переживати художні образи мистецтва.

Організація процесу естетичної комунікації на уроці музичного мистецтва передбачає декілька етапів. Перший з них – підготовчий – пов'язаний із вивченням реальних умов художнього спілкування школярів з музикою. На даному етапі вчитель вивчає загальний емоційний стан окремих учнів і всього класу загалом, ступінь їх внутрішньої готовності до художнього спілкування з музичними творами.

Наступний етап організації процесу естетичної комунікації на уроці музичного мистецтва розпочинається з моменту безпосереднього художнього спілкування школярів з музикою. Головним художньо-комунікативним завданням цього етапу є «націлення» учнів на естетичні емоції, «підведення» їх до духовної суті музичного твору. Вирішення цього складного творчого завдання передбачає більшу взаємодію – вчитель-учень і вчитель-твори музичного мистецтва. Особливо важливого значення набуває особистісно-ціннісне ставлення до змісту художнього образу музичного твору. Слід підкреслити, що це – результат напруженої внутрішньої роботи в момент художнього спілкування з музичним твором, особистісно-творчого сприймання і осмислення його інтонаційно-образної суті, художнього «Я» в процесі багаторазового слухання і виконання протягом тривалого часу.

На третьому етапі розвитку естетичної комунікації учитель стимулює художньо-мисленеві дії і почуття школярів, надає їм логічної завершеності. Музично-педагогічне спілкування спрямовується головним чином на поглиблення духовно-особистісних зв'язків школярів з музикою, на виявлення не тільки її художньо-естетичного, але й особистісного значення, що потребує ефективних засобів і прийомів художньо-комунікативного впливу на сферу емоцій і художнього мислення учнів.

Особливе місце на уроці належить музично-виконавській діяльності учителя і учнів (співу, грі на музичних інструментах, рухам під музику тощо), яка виступає специфічною формою музично-педагогічного спілкування. Важливіша функція належить особистісно-комунікативним засобам – емоційності, сприйнятливості, міміці, пантоміміці, мовленню, як «інструменту» педагога-музиканта. Слово учителя про музику сприяє осягненню її емоційно-образної мови, відкриває і підкреслює особливості художнього змісту музичного твору, спрямовує учнів на активно-творчу, духовно-особистісну взаємодію.

Зауважимо, що слово вчителя, яке супроводжує процес художнього спілкування з музикою, не повинно стримувати творчої ініціативи школярів, а навпаки, допомагати і сприяти роздумам над інтонаційно-художньою фабулою музичного твору. Лаконічні, емоційно насичені бесіди вчителя зі школярами сприяють розкриттю тих сторін художнього світу, в яких відзеркалюються людські почуття, думки і особисті відносини. Наведемо приклади музичних бесід, які були проведені студентами – майбутніми учителями музичного мистецтва зі школярами під час педагогічної практики. Бесіди присвячені українським народним пісням – «На вулиці скрипка грає», «Женчичок-брєнчичок», «Ой петрівочка минається».

«На вулиці скрипка грає»

(Укр. нар. пісня в обробці П. Мережсина)

Сьогодні ми познайомимось з веселою, жартівливою піснею «На вулиці скрипка грає», обробка якої належить композитору, режисеру, незмінному художньому керівнику хору «Зірниця» м. Києва, заслуженому вчителю України Павлу Мережсину. В минулому році виповнилося 50-років його славетної творчої діяльності.

Під керівництвом Павла Мережсина колектив «Зірниця» представляв українське хорове мистецтво на фестивалях і конкурсах у Бельгії, Франції, Англії, Італії, Іспанії, Угорщині та ін. Особливо тепло сприймаються слухачами українські народні пісні. Власне обробка яких і принесла популярність Павлу Мережсину.

Пісня «На вулиці скрипка грає» хоч і вважається народною, та має літературне джерело – її слова вперше написав актор, драматург Микола Кропивницький. Але вона настільки стала популярною серед народу, що сприйнятий текст передавався в усній формі, і пісня стала побутувати як народна. Вона побудована на основі особистих переживань, індивідуальних почуттів молодої дівчини. І коли її виконує жіноча хорова капела, ця пісня як чудодійна сила постає переді мною, надихаючи на її виконання знов і знов. Я дуже сподіваюся, що, як говорить народна мудрість, і вам на душі легше стане, як ця пісня до вашого серця загляне.

«Жєнчичок-брєнчичок»

Золотий фонд народної мудрості наповнений чималою кількістю цікавих і різноманітних дитячих ігрових пісень. Їхня мета – підготувати дитину до життя, прищепити повагу до праці, до народних традицій і звичаїв. Переважна більшість з них має казковий зміст, що свідчить про давність їх

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.)

походження. Але люди вважали: «Казка – видумка, а пісня – бувальщина». За це народ її любить, береже і збагачує новими кольорами.

Пісню «Женчикок-бренчикок» віднесено до весняно-літньої пори року. Слово «Женчик» пестливе значення слова «жнець». В ній у веселій ігровій формі відображено трудовий процес на ниві. Пісня передає теплі, радісні емоції, що виникають у людини з настанням весни, розквітом природи.

«Женчикок-бренчикок» – українська народна пісня, але її світла танцювальна мелодія нагадує характер польської мазурки, що свідчить про взаємовплив і взаємозбагачення музики українського та польського народів. У мазурці та українській народній пісні «Женчикок-бренчикок» є багато спільного: тридольний розмір, танцювальність, граціозність і жвавий темп. Ці характеристики допомагають розкрити життєрадісний, жартивлений настрій пісні, її енергійність і рухливість.

«Ой петрівочка минається»

(Укр. нар. пісня в обр. Людмили Шукайло)

Сьогодні ми з вами познайомимось з піснею в обробці Людмили Шукайло «Ой петрівочка минається». Людмила Федорівна Шукайло – український композитор, піаністка, педагог, заслужений діяч мистецтв України. Вона – автор багатьох симфонічних, камерних, вокальних творів, які зайняли чільне місце в репертуарі колективів музичних шкіл, училищ та вищих навчальних закладів. Твори Л. Шукайло мають яскраву національну забарвленість у поєднанні з сучасною композиторською технікою. Одним з яскравих прикладів є цикл хорових творів «Пори року», який поєднує такі номери: «Розлилися води», «Ой на Купало», «Вечірнє сонце дякую за день», «Ой петрівочка минається».

Що ж це за такий дивний жанр – петрівчані пісні? Через тиждень після Трійці в Україні за народним календарем наступають Петрівки. Петрівка характерна не лише кількістю повір'їв, звичаїв, обрядів, а ще неповторними за красою і образністю піснями. В них опізувалась благодатна пора – середина літа, пора одцвітання і дозрівання хлібів, коли «ячмінь колос викидає, соловейко голос покидає». Зозулі у цей час перестають кувати, бо в народі кажуть, що подавилися «мандриками», коли вкрали їх у святого Петра, і він покарав їх за це. Недарма й у пісні співається: «Уже петрівка минається, зозуля кувати забувається».

У житті людей – завершуються ігри та гуляння, починається нелегка пора жнив, важкої праці на полі. Люди кажуть: «Згайнуєш на жнивах хвилину – втрапиш не одну зернину».

Пісня в обр. Людмили Шукайло «Ой петрівочка минається» як і переважна більшість петрівчаніх пісень виконується у помірному темпі, має ліричний та наспівний характер. Пропонуємо її до вашої уваги.

Інтелектуально-творча робота над музичним твором розширює світогляд студентів, формує асоціативне мислення і підвищує рівень рефлексії. Зустрічі з історичними аспектами музичного мистецтва формують культуру мислення, загальну ерудицію, сприяють компетентності і в інших галузях знань. Стосунки, що виникають при взаємодії вчителя і учнів утворюють багатозначні зв'язки з музикою, її змістом, сприйманням і виконанням. Але педагогічний вплив повинен відповідати внутрішньому стану, запитам, інтересам учнів. Тільки встановлення емоційного, духовного контакту між учнями і музичним твором сприяє осягненню його естетичного змісту. Як зазначає О.Я.Ростовський: «Йдеться не про ступінь емоційного пафосу ведення уроку вчителем, а про вищу точку комунікативного переведення буденних емоцій в естетичний план» [7, с. 79].

Отже, художній комунікації притаманно духовний та практичний характер, який створює ефект спілкування, своєрідний двосторонній взаємозв'язок. Уміння встановлювати контакт потребує пристосування в спілкуванні, прояву витримки, контролю власних почуттів, співвідношення вербальних та виконавських умінь. Тому ефективно формування естетично-комунікативної компетенції студентів-майбутніх фахівців у процесі художнього діалогу стає можливим за таких педагогічних умов: набуття необхідних професійних і педагогічних знань, умінь і навичок, які сприяють розумінню процесів, що відбуваються в мистецькій педагогіці; побудови художнього спілкування на основі необхідної учням соціальної, художньої і естетичної інформації про вияви прекрасного у повсякденному житті та мистецтві; стимулювання і розвитку емоційно-естетичних, інтелектуально-естетичних можливостей учнів; організації художнього діалогу з учнями в системі їх комунікативної, пізнавальної і творчої діяльності.

Література

1. Берхин Н. Б. Психолого-педагогическая специфика художественного образования школьников / Н. Б. Берхин // Педагогика. – 1995. – № 2. – С. 42-45.
2. Леонтьев А.А. Психология общения: Пособие для дополнительного образования /А.А. Леонтьев. -М.: Смысл, 1997. -365 с.

3. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема / Г. В. Локарева. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 254с.
4. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. В. Первушина.– Тернопіль, 2002. – 20 с.
5. Митина Л.М. Психологія професійного розвитку учителя / Л.М. Митина. – М.: Флинта: Московський психолого-соціальний інститут, 1998. – 200 с.
6. Раппопорт С. Х. От художника к зрителю : Как построено и функционирует произведение искусства / С. Х. Раппопорт – М. : Сов. Художник, 1978. – 236 с.
7. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в основній школі: Навч. метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272с.
8. Hymes D.H. On communicative competence. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.